

только локально на естественнонаучных предметах и по отдельным темам предметам математики, где демонстрация, построения являются ведущими носителями информации. Привлечение детей к вышеописанным учебным действиям мотивирует и учит их самостоятельности, как в учёбе, так и в различных жизненных ситуациях.

Список использованной литературы:

1. Зайцев О.С. Методика обучения химии. Учебник для студентов высших учебных заведений. М.: ВЛАДОС, 1999. – 384 с.
2. Салмина Н.Г. Виды и функции материализации в обучении. – М., 1981. – 134 с.
3. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе: Учебник для студентов высших учебных заведений. М.: ВЛАДОС, 2000. – 336 с.
4. Щукина Г.Н. Роль деятельности в учебном процессе – М., 1986. – 144с.
5. И. Мюллер, Ю. Шёнхерр. Метод обучения и тренинг. Бишкек, 2013. - 86 с.
6. Син Е.Е., Кособаева Б.М. Опыт применения «стартового эксперимента» в школе // Известие Кыргызской академии образования. 2013. №2. С.16 -22.

Рецензент: д.п.н., проф. Рысбаев С.К.

УДК 811.512.154:398.91

Суералиева Д.С., Осмонкулова Ж.А

КМЮАнын ага окутуучусу,
КМЮАнын ага окутуучусу

КЫРГЫЗ ТИЛИ САБАГЫНДА МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ

Макалада кыргыз тили сабагында макал-лакаптарды колдонгон учурда студенттин таанып – билүүчүлүк, коммуникативдик, инсандык сапаттарынын калыптануусу айтылат. Ошондой эле макал-лакаптар менен иштөөнүн ар кандай түрлөрү жана көнүгүүлөрү каралган.

Негизги сөздөр: *Макал-лакаптар, дүйнө элдеринин макалдарын салыштыруу, эмгекти сүйүү, жоопкерчиликке тарбиялоо, сөз байлыгы, өзүнүн көз карашын айта алуу, чыгармачылык жана ишкердик мүмкүнчүлүгүн баалоо, анализдөө.*

Суералиева Д.С., Осмонкулова Ж.А

Старший преподаватель КГЮА,
Старший преподаватель КГЮА

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК НА УРОКЕ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

В статье раскрывается познавательные, коммуникативные, личностные качества студента при использовании пословиц и поговорок на уроках кыргызского языка. А также рассматриваются разные виды работ и упражнения с пословицами и поговорками.

Ключевые слова: *Пословицы и поговорки, сравнивать пословицы разных народов мира, трудолюбие, воспитывать ответственность, словарный запас, уметь выразить свою точку зрения, анализировать, оценивать творческие и деловые возможности.*

D.S. Sueralieva., J.A. Osmonkulova

Senior Lecturer KSLA,
Senior Lecturer KSLA

USE OF THE EMBASSY AND TALKS ON THE LESSON OF THE KYRGYZ LANGUAGE

This article reveals the cognitive, communicative, personal quality of student in using proverbs and sayings in the Kyrgyz language lesson. Besides, considers the different kinds of works and exercises with proverbs and sayings.

Key words: *proverbs and sayings, to compare the proverbs in different nations of the world, diligence, to bring up responsibility, word stock, ability to express own point of view, to analyze, to evaluate creative and business possibilities.*

Макал-лакаптар-элдик оозеки чыгармачылык жанрынын бири. Алардын келип чыгышы байыркы мезгилге тиешелүү, бирок ошол мезгилден ушу күнгө чейин адам баласынын тарыхын коштоп келет. Макалдар адамдардын жашоосундагы бардык кыймыл-аракетти, аны курчап турган жаратылыш менен болгон байланыштарды өзүнө камтыйт.

Орус аудиториясындагы кыргыз тили сабагында пайдаланган макал-лакаптар студенттердин сүйлөө кебин образдуу жана көркөм гана кылбастан, алар:

таанып-билүүчүлүк – күнүмдүк турмушта жөнөкөй эле кебибиздеги контексте керек учурда туура колдоно билүүсүн;

коммуникативдик - топтордун мүчөлөрү менен өз ара аракеттенүүсүндө баарлаша алуусуна, бир келишимге, макулдашууга келүү билгичтигин;

инсандык – бир келишимге келүүдө жарандык позициясынын негизин көрсөтүү менен өз алдынча жыйынтык чыгара алуусун жана сабакта аткарган жумуштарынын маңызын түшүнүүсүн ж.б. калыптандырылат.

Жогоруда белгилеп өткөн милдеттердин актуалдуулугу бүгүнкү күндө зор мааниге ээ. Дүйнөлүк цивилизациянын туу чокусуна чыккан бүгүнкү америка, жапон, англис, француз, латын, немис элдеринде так ушул макал-лакаптар педагогикада - мугалимдер үчүн, кызматчылар үчүн, ата-энелер үчүн да өтө зарыл илимге айланып изилденип келген жана изилденип жатат. Ал элдердин руханий дүйнөсүнүн да, жүрүш-туруш маданиятынын да өзөгүн илим катары түзөт. Дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө макал-лакаптардын окшоштугу бар, анткени жашоонун нугу окшош, адамдардын ой, кыял, үмүт, тилек, максаттары, тиричиликке болгон муктаждыктары, талабы, чыгарган корутундулары, көрүп, сезе билүү мүмкүнчүлүгү бири-бирине үндөш. Бирок ошону менен бирге ар бир элдин өзүнө гана тиешелүү спецификалык өзгөчөлүктөрү да бар.

Мисалы: Одна паршивая овца все стадо испортит (русс.); Один мышонок семь карасей опоганит (армянск.); Бир карын майды бир кумалак чиритет (кырг.) же Волки бы были сыты и овцы целы (русс.); Делай так, чтобы ни шашлык, ни шампур не сгорели (армянск.); Өгүз өлбөсүн, араба сынбасын (кырг.).

“Макал-лакаптар-тил маданиятын арттырып чеберчиликке үйрөтүүчү сөз өнөрүнүн асылы”- дешет. Демек, макал-лакаптар кепте экспрессивдүүлүгү жогору тилдик бирдик катары каралуу менен, алар аркылуу айтылуучу ой күчөтүлүп, кептин “боектуулугу” артат. Өзүнүн эмоционалдык жана стилистикалык кооздугу менен жогоруда айтылгандай, тилдин коммуникативдик функциясын өркүндөтөт, ошондуктан сабакта ар кыл тематикадагы макал-лакаптарды камтыган тексттерди пайдалануу зарыл.

Кандай тексттерди, макал-лакаптарды колдонсок болот? – деген суроо туулат. Биз ойлойбуз, мугалим темага карата, астына койгон милдеттерине карата тиешелүү тексттерди, макал-лакаптарды тандап алуусу абзел. Түз, кыйыр маанидеги макал-лакаптарды камтыган тексттер менен иштөө эффективдүү болоорун тажрыйбабыздан билебиз.

Алгач, өзгөчө макал-лакаптардын өзүнө көңүл буруу керек. Макал-лакаптарды түшүнүүнүн өзү тилди өздөштүрүүнүн деңгээлин аныктайт эмеспи. Себеби студент мектептен эле кандайдыр бир сүйлөө кебинин тажрыйбасы, кандайдыр бир деңгээлдеги сөз байлыгына ээ болуп, саналуу гана макалдарды билүү менен келет. Бирок студент ал элдик макал-лакаптардын маанисин, кандай учурларда колдоноорун, турмуштун кандай кырдаалдарында айтылаарын толук билишпейт. Бул менен биз жаш өзгөчөлүктөрүнө карата макалдарды пайдалануу жагы төмөн экендигин байкайбыз.

Орус аудиториясындагы студент кыргыз тили сабагында биринчи эле күндөн баштап үйрөнө баштаса, аны үйрөнүү баскычтан-баскычка системалуу түрдө жүрүп отурса, анда биз алдыга койгон максаттарыбызды ишке ашыра алабыз.

Биринчи баскыч макал-лакаптарды сүйлөө кебибиздин лексико-фразеологиялык бирдиги катары бөлүп кароону камтыйт. Буга мурунку макалаларыбызда кайрылганбыз.

Экинчи баскыч макал-лакаптар жөнүндөгү билимибизди тереңдетүү. Сүйлөө кебибиздеги сөз каражаттары катары эки багытта: биринчи-тематикалык багыт боюнча («эмгек», «билим», «достук», «тил», «Мекен», «жаратылыш» ж.б.), экинчи-макал-лакаптардын айтылышы логикалык жактан чындык менен байланышуусу боюнча жүргүзүлүүчү иштер. Мындай жүргүзүлүүчү иштерге да кайрылганбыз.

Үчүнчү баскычта макал-лакаптарды студенттин ар кандай иш-аракеттерине камтуу зарыл.

Андыктан:

- Макал-лакаптардын түз жана кыйыр маанисин айырмалоо жана түшүнүү;
- Түшүнгөн маанисин текстте жана турмуштук кырдаалдарда колдоно билүүсүнө үйрөтүү;

Бул билгичтик бир эле учурда калыптанбайт, акырындык менен белгиленген баскычтарга ылайык иштер аркылуу калыптанат. Төмөндөгүдөй ар түрдүү көнүгүү иштеринин түрлөрүн жүргүзүүнү сунуштайбыз:

1. Кандайдыр бир окуянын маанисин чагылдырган макал-лакаптардын топтомун айтып бергиле.
2. Айрым бир макал-лакаптардын маанисин ачып көрсөткөн чыгармалардан үзүндү айтып бергиле.
3. Макалдын маанисин чагылдырган кырдаалдарды ойлоп түзгүлө.
4. Макал-лакаптар боюнча эссе, сочинение жазуу. (Кайсы учурларда айтабыз? Турмушта колдонулуучу макалдарга мисал келтиргиле. Айтылган бул макалдар менен макулсунбу же жокпу? Эмне үчүн?)
5. Синонимдик мааниси боюнча топторго бириктирүү.
6. Мааниси боюнча ар түрдүү болгон бир структурадагы макалдарды топтоштуруу.
7. Аягы макалдар менен аяктаган аңгеме түзүүнү сунуштоо. ж.б.

Буга байланыштуу макал-лакаптарды төмөнкү багыттарда карап көрөлү:

1. Макал-лакаптардын лингвоөлкөтаануу аспектисинде да чоң роль ойнооруна токтоло кетели. Пикир алышуунун сөзсүз түрдөгү шарты жалпы тилди гана билүү болбостон, ага байланыштуу кандайдыр бир белгилүү билимдерге ээ болуусу зарыл. Пикир алышуу үчүн коммуниканттардын социалдык тарыхты бирдей билүүсү, курчап турган дүйнө боюнча билими болушу керектигин аныктайт. Бул билимдер фон (айлана, чөйрө) деп аталып калган. Е.М.Верещагин жана В.Г.Костомаров айлана-чөйрөнүн үч түрүн белгилешет: жалпы адамзаттык, регионалдык, өлкөтаануучулук. Акыркы түрү-бул бардык мүчөлөрдүн белгилүү бир этникалык жана тилдик кызыгууларды, улуттук маданият билимдери менен байланышкан маалыматтар. Булар айлана-чөйрө билимдери боюнча лингвоөлкөтаануу объектисинин негизи болуп саналат, анткени улуттук маданият менен байланышат деп аныкташат.

Макал-лакаптардагы өлкөтаануу маалыматтары билим жана тарбия маанисинде гана болбостон, өлкө тууралуу билимдери боюнча интеркоммуникацияга чыгуусуна да алып келет. Өлкөтаануу багытындагы макал-лакаптар коммуникаттар тарабынан сөзүнүн эмоционалдык жана эстетикалык позициясын түшүндүрөт. Макал-лакаптарды сүйлөө кепте туура колдонууда анын негизги жана кошумча мазмунун, стилистикалык кооздугун, контекстте же кырдаалда жөндүү пайдалануусуна көңүл бурууга багыттайт.

2. Адамдардын ар түрдүү чөйрөсүндөгү карым-катнашындагы макал-лакаптардын кызматы жана милдети.

Адамдардын бирден бир инстинкттүү умтулуусу - өз ара мамилени жөнгө (тартипке)

салууга аракет кылуу. Баарыбызга белгилүү өз ара мамилени түзүү шарты өндүрүштө, үй-бүлөдө, чөйрөдө бирге болуу жана катышуу болуп саналат. Аң сезимдүү жашоо чөйрөдө инсандын социалдык тажрыйбага ээ болуусун канааттандыруу, маданияттын баалуулуктарына үйрөтүү, коллективде б.а. көпчүлүктө жана белгилүү бир социалдык чөйрөдө тартип нормаларын жана принциптерин билүү керектиги. Мунун баары адамдардын бири-бири менен болгон байланышы. Адамдын инсан катары өнүгүүсү чөйрөдөн сырткары, коомчулук менен карым-катнашсыз, байланышы жок элестетүү мүмкүн эмес. Себеби адамдардын бири-бири менен болгон мамилеси жана байланыштары кесиптик, чыгармачылык, достук ж.б. жалпы кызыкчылыктарынын негизинде пайда болот.

Ошондуктан макал-лакаптардын мазмуну да, мааниси да адамга багытталган. Алардын мүнөзү, кыял-жоругу, айлана чөйрөгө ж.б. болгон мамилесин айгинелейт. Мына ушул чөйрөдөгү адамдардын баарлашуусундагы, мамилесиндеги макал-лакаптардын маанисине жана колдонулушуна токтолуп өтөлү.

Мисалы:

Үй-бүлөдө.

Үй-бүлөдөгү мамиле башка элдердин тажрыйбаларындай эле кыргыз элинде да негизги теманы түзөт. Бул үй-бүлөлүк мамиле темасы кызыктуу жана көп кырдуу. Адам жандуу, аң сезимдүү жан болгондуктан илгертеден бери эле карым-катнашка умтулган (уруу болсун, тукум болсун, топ болсун ж.б.) Бирок үй-бүлөдөгүдөй тунук сүйүүнү, жылууулукту, эркелетүүнү, көңүлдү, батышууну, сиңишүүнү, жагымдуулукту аркалаган эч нерсе жок. Андыктан, алгач, үй-бүлө-тууганчылык байланыш макал-лакаптарга токтололу:

Ата-аска тоо, эне-боорундагы булак, бала-экөөнө шам чырак.

Энеден улуу эч ким жок, Мекенден ыйык эч нерсе жок.

Атаң барда эл тааны, атың барда жер тааны.

Балаң балдан да таттуу,

Балаңдын баласы андан да таттуу,

Тил алчаак бала баарынан жакшы.

Атасы жок үй жетим, энеси жок ашкана жетим.

Энеден-сүт ич, акылмандан-акыл ич.

Ата-мекен, эне-нур. . ж.б.

Ынтымак:

Балдарынын жакшысы-ата-эненин бактысы.

Атаны сыйлаган абийир табат, энени сыйлаган элге жагат.

Ырыс алды-ынтымак.ж.б.

Үлгүлүү:

Аганы көрүп уни өсөт, эжени көрүп синди өсөт.

Уул жакшысы-урмат, кыз жакшысы –кымбат.ж.б.

Улууга урмат, кичүүгө ызат.

Кары келсе-ашка, жашкелсе-ишке. . ж.б.

Эскертүү:

Ата-энеңди сыйласаң, өз балаңдан сый көрөсүң.

Эненин урушканы да балага алкыш.

Атаң карыса, кул кылба, энең карыса куң кылба.

Катын алсаң, отун ал.

Жашыңдан жаман жолго баспагын, адамдык сапатыңды сактагын. ж.б.

Мындай макал-лакаптар ар бир окуучунун үй-бүлөлүк байланышына, карым-катнашына тартиптүү, үлгүлүү, тарбиялуу мүнөздү тартуулайт.

Коллективде.

Адам өмүр бою кичинесинен эле тартып өзүнүн турмушун көпчүлүк менен байланыштарат: башында - бала бакча, мектеп менен андан кийин - жогорку окуу жайы жана эмгек коллективи. Бала кездеги адамдын өнүгүүсү кандай калыптанса, кийин

өндүрштүк мамилеси ошонун негизинде түзүлөт. Кайсы гана кызматтык орунда болбосун, анын тартиби, адаты, өнөкөтү жалпы маданиятка туура келген көпчүлүк мамиледеги сый-урматка ээ болуу керек.

Жетекчинин тартиби - ал адамдын өзүнүн психологиялык жана адеп-ахлактыгынын өнүгүшүнө байланыштуу коллективдеги мамилелердин келишкендигинде:

Жакшы жетекчи элин түзөйт.

Жакшы аким элин оңдойт, жаман аким элин кордойт.

Бастырганды билбеген жолду бузат, башкарганды билбеген элди бузат.

Эл сыйлаган эшикке жатпайт.

Баш болуу оңой, баштап кетүү кыйын. . ж.б.

Ал эми маданият, муктаждык кызыкчылыгы бирдей болгон, тез тил табыша алышып, бирдей багытты көздөгөн иш-аракеттери бар адамдар достук мамилени түзүшөт:

Жакшы дос рухий улуу казына.

Адам адамга дос, жолдош, бир тууган.

Жакшы менен достоштум, жаман менен коштоштум.

Дос эгиз, душман сегиз. ж.б.

Адамдар бири-бири менен кандай гана карым-катнашты түзүшпөсүн, бири-бирине болгон жылуу мамилелер гана коомчулуктун өнүгүү прогрессинин кыймылдаткыч күчү экендиги жана ошол багытта эмгектенүүсүн эч качан эстен чыгарбашы керек:

Бүгүн көргөн мээнеттиң-эртең көрөөр дөөлөтүң.

Бүгүн курган сайраның-эртең көрөөр ойронуң.

Билим бийикке тарса, акыл алыска үндөйт, эрк максатка жеткирет.

Адам эмгеги менен даңктуу.

Акыл-ойдун азыгы-илим-билим, жан дүйнөнүн казынасы-маданият.

Издөнүү- ийгиликтин жолу. ж.б.

3. Макал-лакаптарды окуу максатында гана колдонбостон, сабак учурунда болуучу ар кандай кырдаалдардагы учурларга карата да колдонсок эң жакшы болот. Мисалы: Биз «Сүйлөшпөй олтур», «Күлбөй олтур», «Алаксыба», «Түз олтур», «Эмнеге аткарган жоксуң», «Жаз», «Иште».. ж.б. көндүм болуп калган көрксүз, бир типтүү айтылган сөздү кабыл албаган эскертүүлөрдүн ордуна «Кыргыз кыйытып айтса түшүнөт»:

- сүйлөшүп олтурушкан учурда: «Тилде сөөк жок», «Көп сүйлөгөн тантык болот»,

- күлүп олтурса: «Ары жок күлкүчү, санаасы жок уйкучу», «Күлгөндүн билгени бар».

-окубай, көнүгүүнү аткарбай олтурган учурда: «Көп окуган көптү билет», «Иштебеген тиштебейт», «Жалкоо ойлой берип чарчайт, сүйлөй берип жек көрүнөт».

-тапшырманы аткарбай келсе: «Жалкоого шылтоо көп», «Аракет кылсаң-берекет».

-тамаша сөз айтылганда: «Ойноп сүйлөсөң да, ойлоп сүйлө», «Тамаша чындыкка жараша», «Жүрөктөн чыккан сөз, жүрөккө жетет» ж.б. макал-лакаптарга алмаштырсак, мындай капилет айтылган сөздөр студенттерге айкын элес калтыруу менен оң жакка тарбиялайт.

Берилгендердин баардыгын жыйынтыктасак, анда азыркы кыргыз тилинде макал-лакаптар өзүнүн семантикасында улуттук-маданият компонентин камтыйт; чындыгында эле айлана-чөйрөдөгү билимдерди топтойт жана окуп-үйрөнүп жаткан өлкөнүн тилин терең үйрөнүүгө жардам берет.

Демек, макал-лакаптардын үстүндө иштөөдөгү ар багыттагы тапшырмаларды аткарганда төмөнкүдөй максаттар жемиштүү ишке ашырылат:

1. Макал-лакаптарды жөн эле окутуп тааныштырууда - студенттердин көркөм окуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, шар окууга, окуганын түшүнүп сүйлөөгө, эсте сактоого, сөздөрдү катасыз айтууга, макал-лакаптарды окуп үйрөнүүгө болгон кызыгуусун артырууга көнүктүрүү жана калыптандыруу максаттар ишке ашат.

2. Макал-лакаптарды жаттаттырып көркөм айтыруу менен эсте тутуп жаздыруу иштерин жүргүзүүдө - окуучулардын эске тутуусу, сулуу, таза жазуу менен бирге

орфографиялык жана пунктуациялык каталарды кетирбөөгө, сабаттуулугун өркүндөтүүгө, өздөрүнүн эмгегин баалоого, аткарып жаткан жумуштарына жоопкерчилик мамиле кылуу максаттарын көздөйт.

3. Макал-лакаптардын маани-маңызын талкуулап, талдоо иштерин жүргүзүүдө - окуучулардын өз алдынча ой жүгүртүүсү, аңдап кабыл алуусу, түшүнүгүн айтып берүүгө, турмуш менен байланыштыруу, чыгармачылыгын өнүктүрүү максаттарын камтыйт.

4. Макал-лакаптарды сүйлөө кебинде пайдалануу багыттары- студенттердин сөз байлыгын өстүрүү, сүйлөө кебинин көркөмдүүлүгүн, образдуулугун, кеп маданиятын калыптандыруу, улуттук көркөм дөөлөткө эрте каныгышуу максаттары негизделет.

5. Топтор менен иштөөдө баарлашууга бат аралашат, өзүнүн көз карашын айтып да, далилдеп да бере алат, өзүнүн чыгармачылыгы менен ишкердик мүмкүнчүлүгүн баалап, анализдей алуусуна шарт түзүлөт.ж.б.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Даль В.И. Пословицы русского народа. – М.: Эксмо, 2003.
2. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. – М., 1989.– 254 с.: ил.
3. Русские пословицы и поговорки. / Под ред. В.П. Аникина. — М.: Художеств.лит-ра, 1988.
4. От действия к мысли / Под ред. А.Г. Асмолова.

Рецензент: к.ф.н. Мырзажанова Г.Б.

УДК 802/809.7:001.895:37.014.1(045/046)

Шаршенбек кызы Назира, Сарымсакова А.Ж.

Н.Исанов атындагы КМАКТАУнун магистранты,
филол.и.к., доц., Н. Исанов атындагы КМКТАУнин «Чет тилдер» кафедрасынын башчысы

ЧЕТ ТИЛДЕРИН ОКУТУУДАГЫ ИННОВАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУ

Макалада чет тилдерин окутуудагы инновациялык технологияларды колдонуу жөнүндө маалымат берилди.

Негизги сөздөр: *инновациялык технология, таанып билүү процесси, сабактын натыйжалуулугу, тил компетенциялары*

Шаршенбек кызы Назира, Сарымсакова А.Ж.

Магистрант КГУСТА им. Н. Исанова,
к.филол.н., доцент, зав. кафедры «Иностранных языков» КГУСТА им. Н. Исанова

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

В статье рассматриваются инновационные технологии и их применение в обучении иностранных языков.

Ключевые слова: *инновационные технологии, познавательный процесс, эффективность урока, языковые компетенции*

Sharshenbek kyzy N., A.Dj. Sarymsakova

MA of KSUCTA n.a. N. Isanov,
Ph.D., associate professor, head. Department of "Foreign Languages" KSUCTA n.a. N.Isanova